

Leonie Cornips

Over inherente normen binnen de eigen groep

Hun doen allemaal van die rare woorden, weet je

Abstract

This paper concerns the use of the plural personal pronoun *hun* instead of *zij* as subject in (sub) standard Dutch. The use of *hun* is a systematic change that is nearing completion since members of the community have become aware of it and it is an overt topic of social comment (stereotype). In addition to Nijmegen and the IJsselmeerpolders, the use of *hun* as subject has also spread to the south of Heerlen very quickly. In Nijmegen and in the IJsselmeerpolders, young women use *hun* significantly more often than young men. It is said that these women are ahead in the process of language change and that they are speaking more standard Dutch than men of the same age. However, in the multicultural and multilingual neighbourhood Lombok/Transvaal in Utrecht young women are displaying negative attitudes towards the use of *hun* and, what is more, unlike in Nijmegen they do not use *hun* in their spontaneous speech. Instead, they use all kinds of different expressions which are unknown in standard Dutch. It is assumed that this behaviour can be accounted for only by taking the inherent group (in-group versus out-group) norms of these women into consideration.

0. Inleiding

In deze bijdrage laat ik me leiden door Jo Daans pleidooi voor een zorgvuldiger en genuanceerder onderzoek naar en gebruik van het begrip '(standaard)-norm'. Het is volgens haar "*een eerste vereiste te onderzoeken welke normen voor sprekers van het Nederlands richtinggevend kunnen zijn en zijn. ... De richtinggevende norm zal mede bepaald worden door het netwerk, de peergroup, en verbanden van gelijke aard*" (Daan 1989: 160). In deze bijdrage laat ik zien op welke wijze het gebruik van de substandaardvariant *hun* als subject, 'nieuwe' en min of meer vaste uitdrukkingen als *weet je (wel)* en attitudes van jonge autochtone en allochtone sprekers in de multiculturele wijk Lombok/Transvaal in Utrecht een mozaïek aan beelden van het begrip norm binnen het eigen netwerk of de peergroup opleveren. In het eerste deel

vul ik de sociolinguïstische gegevens over *hun* in Nijmegen (Van Hout 1989, 1996, 1999) en de IJsselmeerpolders (Scholtmeijer 1992) aan met spreektaaldata uit het Heerlens Algemeen Nederlands.

1. De regionale verspreiding van *hun* als onderwerpsvorm

Hoewel het lijkt alsof *hun* als onderwerpsvorm een vrij recent verschijnsel is, is het gebruik van *hun* als subject in de spreektaal al in 1911 opgetekend (Kooiman 1969). De vervanging van het meervoudig subject *zij* door *hun*, als in (1), is een goed voorbeeld van een systematische taalverandering die langdurig door niemand opgemerkt is:

- (1) ja en dan krijg je nog eens het feit dat dus eh ... nadat ze een paar dagen thuis was ... de politie op zeer verontwaardigde toon bellen waarom *hun* de kleren nog niet naar het politiebureau hadden gebrach (20: Jeroen)¹

Volgens de mechanismen van Labov (1994: 78) is de vervanging van *zij* door *hun* al zover dat deze bijna haar voltooiing bereikt heeft. Evidentie daarvoor is dat het gebruik van *hun* als subject op dit moment tot het sociaal bewustzijn van de sprekers doorgedrongen is, *hun* is immers onderwerp van openlijk commentaar geworden en het gebruik van *hun* kan zowel correctie als hypercorrectie ondergaan. *Hun* is met andere woorden een *stereotiepe* geworden.

De opkomst en verspreiding van *hun* als subject is intrigerend omdat het volgens Van Hout (1996, 1999) een complex proces is waarin parallellen te vinden zijn “tussen innovatoren op sociaal niveau (‘upward mobile’ vrouwen) en innovatoren op sociaal-geografisch niveau (de suburbane plaatsen)” (1999: 85). Ook volgens Jo Daan (1989: 164) is een combinatie van “de verticale sociale groeperingen, hoog, midden, laag” met “de horizontale, regionaal, stedelijk, plattelands” groeperingen een voorwaarde voor genuanceerd onderzoek.

Vanuit geografisch perspectief signaleert Van Hout op basis van onder meer de RND de volgende spreiding van de *h*-subjectsvormen zoals *hullie* en *hulle* en *hun* als subject: “De *h*-vormen concentreren zich in het westen van Nederland met een uitloop naar het oosten die breed uitwaaiert tot over Gelderland.” (1999: 82). *Hun* als subjectsvorm komt oorspronkelijk niet in de dialecten voor maar heeft zich volgens Van Hout via de andere *h*-onderwerpsvormen in de lokale dialecten verspreid. Aan de rand van dit

¹ De namen van de informanten zijn fictief; het cijfer vóór de naam van de informant verwijst naar het nummer van de bandopname waarop het gespreksfragment terug te vinden is.

h-gebied in het oosten komt onverwachts een extra verdichting van *hun* voor en wel in suburbane plaatsen waar verondersteld kan worden dat het taalcontact tussen de sprekers van de standaardtaal of sprekers met andere dialecten intensief is (Van Hout 1999: 83).

Aangezien Limburg geen enkele *h*-subjectsvorm in de lokale dialecten heeft maar uitsluitend *zie* en *zij*-vormen, is het interessant om na te gaan of *hun* tegenwoordig al in het Heerlens Algemeen Nederlands (in het vervolg: HAN) doorgedrongen is. De mate waarin de Heerlense sprekers *hun* als subject gebruiken is dan een welkome aanvulling op de gegevens over de sociale stratificatie van *hun* in Nijmegen en in de IJsselmeerpolders (Van Hout 1989, 1999, Scholtmeijer 1992). Het is opvallend dat in het HAN-corpus het voorkomen van *hun* in frequentie en in sociale stratificatie absoluut niet voor Nijmegen en voor de IJsselmeerpolders onderdoet.² De gegevens voor Heerlen tonen net als voor deze plaatsen aan dat de oudere sprekers nauwelijks maar de jongere sprekers relatief veel *hun* als subject gebruiken. In Heerlen stijgt het gebruik van *hun* tussen de oudere en jongere sprekers met maar liefst ruim 20%, zoals Tabel 1 laat zien.³

Tabel 1: Verhouding tussen aantal informanten dat 'hun' als onderwerp gebruikt en het totaal aantal onderzochte informanten (Van Hout 1996, 1999 & Scholtmeijer 1992)

Nijmegen			IJsselmeerpolders		Heerlen			
	abs.	%	abs.	%	abs.	%		
man-oud	1/36	2,8	oud	4/ 45	8,9	oud	2/30	6,7
man-middel	5/35	14,3	middel	21/102	20,6	midden		
jongens	9/35	25,7	jong	34/ 89	38,2	jong	10/37	27
meisjes	13/36	36,1						

In (2) zijn enkele voorbeelden van *hun* in het HAN gegeven (zie ook (1)):

- (2) a. drugsverslaving is ook geen dwingende reden dat kan iemand de ziekenkaart voor nemen en een jaar lang en het krijgt ie een jaar lang de tijd om ... weer normaal te worden ... en ja voor de rest is alleen ja

² Het HAN-corpus bestaat uit 33,5 uur bandopnamen van tweegesprekken tussen 67 mannelijke sprekers (zie Cornips 1994).

³ De leeftijdscategorie jong (tussen 23 en 43 jaar oud) in het Heerlense onderzoek overlapt de leeftijdscategorieën middel-jong in Nijmegen (respectievelijk tussen 35 en 44 en tussen 15 en 18 jaar oud) en in de IJsselmeerpolders (circa tussen 23 en 37 jaar oud). Vandaar dat er geen gegevens zijn voor een aparte middengroep.

- of je moet niet voldoen natuurlijk ... maar ja dat is weer ontzettend moeilijk te bewijzen en daarom dat zeggen *hun* ook daar is de proeftijd voor ... maar bij ons doen ze het heel anders (13: Geert)
- b. het is nu ik heb nou een knul die bij de fiat werkt en die vertelt ook die jongens kunnen ze haast niet aanpakken die hebben die kunnen nou die mogen een sloperij beginnen maar dat moeten ze helemaal officieel gebeuren maar als die officieel gaan beginnen moeten ze met iets beginnen en daar moeten ze geld in stoppen en dat geld hebben ze wel maar zodra *hun* daar twee ton indouwen dan zegt de belasting van luister vriend (27: Dik)
- c. als je jonge mensen hebt die zijn dat lichaam is flexibel en de geest is flexibel ... ons eh eh ons leven heeft een bepaalde levenservaring niet dat je d'r mee bent gegroeid maar het geeft jou aan zo is het en dan die ervaring heb je dus al *hun* heb *hun* hebben die ervaring dus niet wij gaan vanuit een bepaalde ervaring dat noemt men dus ouderwets (25: dhr Menen)

De verspreiding van *hun* zo ver naar het zuiden in Nederland kan aan twee verschillende fasen in het taalveranderingsproces toegeschreven worden. Het kan zijn dat de snelle opkomst van *hun* in Heerlen veroorzaakt is door de veelvuldige, langdurige en intensieve contactsituaties tussen sprekers van de standaardtaal dan wel van andere dialecten (Cornips 1994). Van Hout veronderstelt dat de mate van taalcontact tussen standaardtaal en dialecten in suburbane plaatsen van beslissende invloed geweest kan zijn op de geografische verspreiding van *hun*. òf, de vervanging van *zij* door *hun* heeft inderdaad haar laatste fase bereikt en is al in heel Nederland doorgedrongen. De informanten in de IJsselmeerpolders geven geen uitsluitsel welke fase in het taalveranderingsproces in het geding is. Met uitzondering van de Drentheneren gebruiken alle informanten *hun* als subject ongeacht de provincie waar hun wieg gestaan heeft (Scholtmeijer 1992: 75, tabel 23).⁴ Dit wijst erop dat het vervangingsproces van *zij* door *hun* praktisch voltooid is. Aan de andere kant kan het zijn dat de informanten in de IJsselmeerpolders, afkomstig uit alle windstreken met verschillende dialecten, onder invloed van onderlinge contactsituaties *hun* als substandaardvariant zijn gaan gebruiken.

⁴ Dit geldt voor de informanten uit Groningen (5%), Friesland (31%), Overijssel (42%), Gelderland (23%), Utrecht (100%, slechts één informant), Noord-Holland (13%), Zuid-Holland (15%), Zeeland (20%), Noord-Brabant (22%), Wieringermeer (40%), Noordoostpolder (41%) en Oost-Flevoland (67%). De percentages betreffen het *hun*-gebruik. In het onderzoek zijn geen informanten betrokken die Limburg als geboortestreek hebben.

Over inherente normen binnen de eigen groep

Tevens wijst de sociale stratificatie van *hun* in Heerlen erop dat *hun* inderdaad een echt substandaard of regionaal standaardverschijnsel is en geen dialectkenmerk. De onafhankelijke variabele taalachtergrond in Tabel 2 toont immers dat dialectsprekers nauwelijks *hun* gebruiken (6,9%) terwijl de ‘import’- en de ‘HAN’-sprekers significant veel vaker *hun* zeggen (respectievelijk 21% en 31,5%).⁵ Ook wordt *hun* significant het meest gebruikt door de sprekers met een laag opleidingsniveau (laag 32,1% versus hoog 7,6%). Ook dit laatste is in overeenstemming met Nijmegen en de IJsselmeerpolders:

Tabel 2: Verhouding tussen aantal informanten dat ‘hun’ als onderwerp gebruikt versus het totaal aantal onderzochte informanten

	lage opleiding		hoge opleiding		totaal	
	jong	oud	jong	oud		
<i>taalachtergrond</i>						
import	2/ 3	1/ 6	0/ 5	1/ 5	4/19	21 %
dialect	1/ 5	0/ 6	1/ 8	0/10	2/29	6,9%
HAN	5/ 8	--	1/ 8	0/ 3	6/19	31,5%
totaal	8/16	1/12	2/21	1/18	12/67	

Bovendien hebben Van Hout en Scholtmeijer gesignaleerd dat de sociale stratificatie van *hun* erop wijst dat de meisjes in Nijmegen (36,1%) en de vrouwen in de IJsselmeerpolders (33,33%) koplopers in dit proces van taalverandering zijn.

Tabel 3: Verhouding tussen aantal informanten dat ‘hun’ als onderwerp gebruikt versus het totaal aantal onderzochte informanten (Van Hout 1996, 1999 & Scholtmeijer 1992)

Nijmegen			IJsselmeerpolders		
	abs.	%	abs.	%	
jongens	9/35	25,7	man	16/128	12,5
meisjes	13/36	36,1	vrouw	36/108	33,33

⁵ De ‘import’-sprekers zijn in Heerlen geboren zijn maar hun ouders zijn elders uit Nederland naar Heerlen gemigreerd. ‘HAN’-sprekers zijn ook in Heerlen geboren maar hun ouders zijn uit Limburg of Heerlen afkomstig. De moedertaal van deze ouders is vaak een Limburgs of Heerlens dialect. De ‘dialectsprekers’ hebben het Heerlens of een Limburgs dialect als moedertaal. Deze groep informanten is dus tweetalig

2. De spreiding van *hun* in de meertalige wijk Lombok/Transvaal in Utrecht

Er is in de literatuur al vaak op gewezen dat vrouwen voorop lopen bij processen van taalverandering en dat de taal van vrouwen dichter bij de standaardnorm staat dan die van mannen. Volgens Jo Daan is deze laatste bewering niet genuanceerd genoeg omdat het begrip ‘standaardnorm’ te ontoereikend is om bijvoorbeeld te kunnen verklaren waarom vrouwen vaker dan mannen *hun* gebruiken (zie Daan 1989). Zij wijst er zeer terecht op dat “*hun ... geen Nederlandse standaardtaal (is), het wordt door de nieuwere grammatika’s nog afgekeurd en toch lijkt het gebruik toe te nemen. Het is niet onwaarschijnlijk of onmogelijk dat vrouwen ‘normgevoeliger’ zijn, maar ... de norm (moet) dan een andere zijn dan wat in het algemeen de standaardnorm genoemd wordt.*” (1989: 160). Even verder schrijft ze: “*Er moet namelijk aandacht gegeven worden aan verschillen tussen ‘externe’ en ‘inherente’ normen. De inherente normen worden gesteld door de eigen groep, de sociale groep, het netwerk, en daaraan zal men zich houden in de dagelijkse omgang. De normen die buiten die groep fungeren, zou ik extern willen noemen. Een spreker kan wel in contact met iemand, die niet tot zijn sociale groep hoort, proberen zich te richten naar diens taalnorm, maar zodra dit contact verbroken is geldt de taalnorm van zijn eigen groep weer.*” ... “*En tenslotte bestaat er ook iets als weerbaarheid van de inherente normen, zowel individueel als groepsgebonden, tegenover de externe normen. Die weerbaarheid kan individueel, maar ook per groep verschillen*” (1989: 164).

Volgens de opgave van de RND kent ook het Utrechts geen *hun* als subject (RND deel 11, 1968, Van Hout 1999). In het kader van het TCULT-project (voluit: Talen en Culturen in het Utrechtse Lombok en Transvaal) zijn diverse opnamen van het Nederlands gemaakt zoals dat door autochtone en allochtone inwoners van de wijk Lombok/Transvaal in Utrecht gesproken wordt (Cornips & Jongenburger 1999). Deze wijk kan met recht een meertalige wijk genoemd worden: uit een recente taal en cultuurpeiling die in tien procent van alle huishoudens in de wijk afgenomen is, blijkt dat er in totaal dertig verschillende talen gesproken worden. Bovendien is meer dan 40 procent van de inwoners van deze wijk van niet-Nederlandse herkomst (Aarsen & Jongenburger 1999).

De TCULT-onderzoekers hebben interviews afgenomen bij allochtone en autochtone wijkbewoners van Lombok/Transvaal. Een fragment uit de conversatie tussen twee jonge autochtone vrouwen van 18 en 20 jaar die respectievelijk zeven en één jaar in Lombok wonen, laat zien dat het gebruik van *hun* als subject niet tot de inherente norm van deze jonge vrouwen behoort.

De interviewers hebben deze vrouwen expliciet om hun mening gevraagd over specifieke onderwerpen als: “is er een jongerentaal?”, “is er vermenigting met elementen uit andere talen?” en “welke talen worden er in de wijk gesproken?”. Deze vragen hebben tot gevolg dat de jonge vrouwen over hun eigen taalgebruik vertellen en stevige meningen uiten over bijvoorbeeld het spreken van specifieke dialecten:

- Isa: waar ik me echt alleen maar echt dat hoort ook weer bij dat Utrechtse weet je maar waar ik echt waar ik me dood aan irriteer dat is echt zo als mij en weet je ja dat weetik en *hun hebben* echt zo dan
- Lea: ja maar dat zeg ik ook wel eens hoor
- Isa: ik denk van damned leer eens normaal Nederlands lullen weet je wel
- Lea: ja maar ja ik bedoel huh ik vind als mij dat vind ik minder erg danne [met Limburgs accent] zo gaan wij vanavond naar de he dansschool of hoe noem je dat welke huh wat bedoel ik nou ik weet nie meer. Zo’n ander dialect weet je echt zo kut dat je gewoon niet verstaat.
- Isa: dat Friese
- Lea: Ja bijvoorbeeld of Limburgs ofzo zo gorverdomme Limburg ga bij België horen ofzo ik zal er echt geen dag minder om slapen en Brabant mag er van mij ook nog best bij allemaal voor België (lachen)
- Isa: en ik vind dat Friesland wel bezet mag worden door de moffen (lachen) hebben we toch ook geen flikker aan stomme Friesland. Dat vind ik toch echt een loos dialect zeg pff damned maar ja he Friezen zijn ook Nederlands net zodat je in Spanje ook Spaans praat ...

De attitudes van deze jonge vrouwen ten aanzien van *hun* zijn consistent met hun feitelijke taalgebruik in die zin dat zij in hun conversatie ook geen enkele keer *hun* als onderwerp gebruiken. De intrigerende vraag die nu gesteld kan worden, is waarom deze jonge vrouwen geen *hun* als subject gebruiken terwijl jonge vrouwen in Nijmegen en in de IJsselmeerpolders hierin juist voorop lopen? Om deze vraag te kunnen beantwoorden, ga ik eerst na of Lea en Isa zich in het gebruik van *hun* van mannen in Lombok/Transvaal onderscheiden.

Ik heb daarvoor twee gesprekken tussen twee jonge allochtone mannen (vier informanten in totaal) van ongeveer dezelfde leeftijd als Isa en Lea op het voorkomen van *hun* bekeken. Bayram (21 jaar, Turks als moedertaal) en Youssef (19 jaar, Berber als moedertaal, Arabisch) gebruiken in hun conversatie slechts één keer *hun* als onderwerp in (3a). Hasan en Harun spreken beiden Turks als moedertaal, ze zijn respectievelijk 20 en 26 jaar oud en ook

zij zeggen slechts één keer *hun* in (3b).⁶ Naast gesprekken met volwassen informanten is er ook een corpus verzameld waarin hoofdzakelijk allochtone kinderen van ongeveer tussen de 6 en 13 jaar oud spontaan mopjes in het Nederlands of in hun moedertaal het Turks of Berber vertellen (Meder 2000). Als de kinderen mopjes vertellen, gebruiken zij geen enkele keer *hun* maar zij doen dat wel één keer op het moment dat ze tussen de mopjes door spontaan aan het vertellen zijn in (3c):⁷

- (3) a. *hun* hebben het voor ons verpest (Youssef, Marokkaan)
 b. *hun* hebben xxx is concurrentie mag nie (Hasan, Turk)
 c. *hun* doen allemaal van die rare woorden weet je nu ga ik echt even normaal ja (Marokkaans meisje)

In Tabel 4 is het voorkomen van *hun* in Lombok/Transvaal op een rijtje gezet evenals de frequentie van de andere subjectsvormen *zij* en *ze*.⁸

Tabel 4: Verhouding tussen aantal voorkomen van ‘hun’, ‘zij’ en ‘ze’ als subject

	Lombok/Transvaal in Utrecht		
	autochtone vrouw N=2	allochtone man N=4	allochtone kinderen N=66
<i>hun</i>	0	2	1
<i>zij</i>	0	0	1
<i>ze</i>	13	64	21

Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat de autochtone jonge vrouwen in Lombok/Transvaal zich in het gebruik van *hun* niet onderscheiden van hun jonge allochtone mannelijke wijkbewoners. Anderzijds kunnen we niet met grote zekerheid beweren dat *hun* als subject in het Nederlands van jonge allochtone en autochtone sprekers in de wijk Lombok/Transvaal doorgedrongen is aangezien de frequentie praktisch nihil is. Echter het is wel van

⁶ Het transcript van Bayram en Youssef telt 6.110 woorden en het transcript van het nederlandstalige deel van de conversatie van Hasan en Harun telt slechts 3.835 woorden.

⁷ Het transcript van de spontane conversatie (de gedeelten tussen de mopjes door) van de kinderen telt slechts 1.300 woorden.

⁸ De 66 allochtone kinderen zijn alle kinderen die moppen, raadsels en korte verhalen verteld hebben. Er zijn slechts weinig kinderen die tussen de mopjes door spontaan vertellen, dat wil zeggen die fragmenten waar *hun* als subject verschijnt.

belang om te signaleren dat het potentieel van *hun*, namelijk het aantal voorkomens van de sterke subjectsvorm *zij* minimaal is (Van Hout 1996, 1999). Het potentieel is van belang om vast te kunnen stellen hoe vaak de informanten *hun* zeggen en hoe vaak *zij hun* hadden kunnen realiseren. Aangezien er in de conversaties de onderwerpsvorm *zij* bijna niet voorkomt, blijkt dit nauwelijks het geval te zijn.

3. De inherente norm van de jonge autochtone vrouwen in Lombok/Transvaal

Al met al is het zichtbaar dat Lea en Isa geen koplopers zijn in het gebruik van *hun* en dat zij hierin afwijken van de jonge vrouwen in Nijmegen en in de IJsselmeerpolders. Het is duidelijk dat in het gebruik van *hun* als subject de inherente norm van Lea en Isa overeen komt met die van de ‘standaardnorm’, aangezien het gebruik van *hun* landelijk gestigmatiseerd is. Dit blijkt uit zowel de attitudes als uit het feitelijk taalgebruik van deze jonge vrouwen. Kunnen we nu nog meer inzicht krijgen in de inherente norm van de groep vrouwen waartoe Lea en Isa behoren? Als we de gedachte van Jo Daan serieus nemen dat er verschillende typen normen zijn waar groepen sprekers zich door laten leiden, dan is het waarschijnlijk mogelijk om meer inzicht te krijgen in de gesignaleerde landelijke verschillen tussen de jonge vrouwen.

In de eerste plaats valt het in de conversatie tussen Lea en Isa op dat zij zeer bewust specifieke uitdrukkingen zoals *ranzig* gebruiken die zij duidelijk tot hun eigen groepscode rekenen. Het is wel van belang om aan te geven dat de TCULT-interviewers Lea en Isa verzocht hebben om te spreken over specifieke uitdrukkingen of ‘grappige termen’:

Isa: En en dan zit ze een beetje zo van huh ik vind dat *walgelig* en en dan zit ik en als ik *walgelig* moet zeggen dan zit ik echt zo van het is *masterlijk ranzig* weet je wel

Lea: ja het is *masterlijk ranzig*

Isa: en en en

Lea: *ranzige* (...)

Afgezien van het bovenstaande fragment zeggen zij het adjectief *ranzig* nog 20 keer.⁹ Nog meer voorbeelden zijn: *vind ik het echt een ranzige gast, mijn ranzige aars, ik ben ranzig* en *heb je ranzig haar*.

⁹ Lea en Isa spreken 45 minuten met elkaar, het transcript telt 9.329 woorden.

Bovendien geeft de wijze waarop zij over zichzelf en over de anderen spreken een goed inzicht in hoe zij sprekers die niet tot de eigen groep behoren van hun conversatie door het gebruik van specifieke elementen uitsluiten:

Lea: ja zeker maar het is ook zo wij hebben uhh wij hebben gewoon een hele andere ik bedoel als we nu een andere jongen erbij zetten weet je wel ja die verstaan er echt niks van ik bedoel dat is ook de frustratie van C. weet je wel gewoon heel vaak dan hebben wij een bepaald gelul en dat vinden wij gewoon heel erg grappig en daar hebben we echt lol om gewoon dan liggen we echt in een deuk ja weet ik veel ik kan nu ook echt in een deuk liggen om *kokkels* [lacherig] ik vind het echt ik heb echt zo gelachen ik zat met R. naar uhh een programma op Discovery te kijken over de Titanic die was gezonken en daar zaten allemaal *kokkels* op enne R. zat echt zo ja ik vind dit niet zo tof weet je dat is alleen maar *kokkels* ja daar lig ik dan helemaal in een deuk om weet je wel ik bedoel dat is gewoon onze humor weet je van die lompe woorden gewoon overal tussen plakken

Isa: Ja maar dat is altijd echt zo van dat je echt zo zegt echt zo van ja (...) zit echt vol met *elskeperse* ja weet je en iemand zit zich al een half uur af te vragen gaddamme wat zijn *elskeperse* weet je. je zit echt

Lea: ja je kan gewoon achter een gast gaan lopen en dat zijn hele rug onder

Isa: gewoon helemaal

Lea: de puisten zit en dan zeg je gadverdamme wat een *elskeperse* en die gast heeft gewoon niks in de gaten weet je dat is echt relaxed.

Isa: (lachen)

Bovendien geeft ook het bovenstaande gespreksfragment “*dat is gewoon onze humor weet je van die lompe woorden gewoon overal tussen plakken*” een mooie doorkijk in de inherente norm van de groep waartoe deze twee jonge vrouwen behoren. Tenslotte is het opvallend dat de autochtone jonge vrouwen wel bewust elementen uit de andere talen overnemen die in de wijk gesproken worden, zoals het Arabische *woella* dat *ik zweer je* betekent:

Isa: ja weet je wel en dan dan zal en en en zoals dat dat weet je achter inderdaad dat is allemaal zo uit Utrecht en inderdaad ik bedoel als ik iets moet zweren ik zweer nooit ik zeg nooit van ik zweer ik zeg altijd zo van *woella* serieus ja *woella woella* ech waar weet je wel

en:

Over inherente normen binnen de eigen groep

Lea: aan de andere kant van de kamer staat zo van tering hij is echt veel te ranzig echt ik zweer het je echt zodra jij iets met hem krijgt

Isa: ja *woella* zeker zeker

Lea: zodra jij iets met hem krijgt, dan is het echt zo dan sta jij aan de andere kant van de kamer dan denk je ik

Het bovenstaande illustreert met welke ingrediënten het begrip inherente norm minimaal ingevuld kan worden. In de eerste plaats wordt – zoals Jo Daan al naar voren heeft gebracht – de inherente norm gedefinieerd door de eigen groep, de sociale groep of het netwerk, en daaraan zal men zich houden in de dagelijkse omgang. De eigen groep waartoe individuen zich rekenen, is vanzelfsprekend dynamisch van karakter en kan per sociaal domein wisselen en het is onontkoombaar dat de inherente norm kan variëren of veranderen. De eigen groep waartoe Lea en Isa zich rekenen kan bijvoorbeeld ingevuld worden door de eigen sexe en/of leeftijdsgenoten en/of de uitgaansclub, etc. Ten tweede hoort het tot de inherente norm van de groep van Lea en Isa dat specifieke lexicale elementen of uitdrukkingen bewust of met opzet gebruikt worden om twee doelen te bewerkstelligen: (i) om zichzelf als lid van de eigen groep te bestempelen en (ii) om negatieve attitudes of competitie uit te drukken naar die individuen of groepen die niet tot die eigen groep behoren (Taylor & Giles 1979: 236). Ten derde worden de eigen uitdrukkingen en creaties positief gewaardeerd. Tenslotte blijkt dat in de groep van Lea en Isa exclusiviteit van het taalelement de voorwaarde is om tot de inherente norm te kunnen behoren. Immers, hoe exclusiever het element is, hoe meer kans dat de eigen groep de bovenstaande doelen in (i) en (ii) kan halen. Exclusiviteit kan uitsluitend extern linguïstisch gedefinieerd worden: hoe kleiner de sociale en geografische spreiding van het element, hoe meer kans dat het element deel uit kan maken van de inherente norm van de eigen groep waartoe Lea en Isa behoren. Het gebruik van (*masterlijk*) *ranzig*, *kokkels* en *elskeperse* is immers zeer exclusief en het gebruik van *woella* is op dit moment alleen nog maar in straattaal gesignaleerd (Appel 1999:48). De exclusiviteit blijkt ook uit het feit dat de eerdergenoemde vier jonge allochtone mannen en de allochtone kinderen geen van deze elementen in hun conversaties gebruiken.

De inherente norm wordt vanzelfsprekend vastgesteld afhankelijk van de sociale omgeving waarin de eigen groep functioneert en dat is in het geval van Lea en Isa de multiculturele wijk Lombok/Transvaal. De voorwaarde voor de hoge exclusiviteit van de elementen die Lea en Isa gebruiken, wijzen erop dat (i) de eigen groep waartoe zij zich rekenen klein van omvang is, (ii) de samenstelling van de groep snel wisselt, met andere woorden dat de

groep een grote doorstroming van individuen kent en (iii) de eigen groep veel met andere groepen moet concurreren. Het gevolg daarvan is dat elementen zoals *kokkels* en *elskeperse* geen lang leven zullen hebben maar vrij snel door andere elementen ingeruild zullen moeten worden om de concurrentiepositie of exclusiviteit hoog te kunnen houden. Dit alles impliceert dat de groep waartoe Lea en Isa behoren veel contactsituaties met andere groepen doormaakt.

De voorwaarde van exclusiviteit verklaart ook waarom het gebruik van *hun* als subject buiten de inherente norm van Lea en Isa valt. *Hun* wordt blijkbaar door de grotere sociale en regionale verspreiding niet meer als exclusief voor de eigen groep opgevat. Het is in dit opzicht bijzonder dat *hun* als subject wel (nog) deel uitmaakt van de inherente norm van de jonge vrouwen in Nijmegen en in de IJsselmeerpolders. Ik veronderstel dat voor deze vrouwen het gebruik van *hun* als subject (nog) prima voldoet om zich van andere groepen sprekers te kunnen onderscheiden. Dit verschil kan ontstaan juist doordat de inherente norm vanwege zijn afhankelijkheid van de sociale omgeving, zo flexibel van karakter is en dus per groep per omgeving anders gedefinieerd kan worden.

De veronderstelling is dat uitsluitend exclusieve elementen die bewust binnen de eigen groep ingezet worden, tot de inherente norm behoren. Nu gebruiken Lea en Isa de uitdrukking *weet je (wel)* zeer veelvuldig terwijl zij daarover in hun conversatie geen attitude hebben uitgesproken. Het is aannemelijk dat het gebruik van deze uitdrukking onbewust plaatsvindt en dat het niet bedoeld is om daarmee de eigen groep ten opzichte van andere groepen te bestendigen en/of af te bakenen. Vooral Isa is een echte kampioen *weet je (wel)* gebruiker: zij zegt dit in de conversatie 113 maal! Ook Lea doet aardig mee met een frequentie van 46:

- (4) ik echt zo, echt zo van (...) onder mijn werk *weet je* en ik hoorde echt zo uhuhuh gast en echt zo van bla bla bla Youp van het Hek *weet je wel* dat ging over gasten zeg maar die huh die zo'n zo'n midlife crisis (Lea: oh net als mijn vader) *weet je* die zo'n zo'n staartje hebben *weet je wel* ja *weet je* en dan is het echt zo van zo'n stuk van Youp van het Hek zo vanne dan staat die vader naarstig in de badkamer die staat zo ijverig te zoeken *weet je* naarstig te zoeken /oh dat had ik ook met mijn mondeling *weet je* (Isa)

De wijze waarop het concept inherente norm gedefinieerd is, voorspelt dat een onbewust gebruik van de uitdrukking *weet je (wel)* niet onderscheidend en/of bestendigend zal werken voor de eigen groep. Deze voorspelling komt

inderdaad uit want we zien dat ook de allochtone jonge mannen en de jonge kinderen in hun spontane conversatie deze uitdrukking gebruiken hoewel de frequentie wel beduidend lager ligt, namelijk 21 maal:

- (5) a. technisch tekening xxx, uhh moest gewoon huh een blokje tekenen *weet je wel* met uhh inhammetjes d'r in zijzicht uhh &b (Harun)
- b. dus huh, <ik had> [/], ik dacht eerst van huh: Turkse meisjes afstand dit dat maar nu ga ik echt wel naar die Turkse feesten *weet je* (Bayram)
- c. xxx, ik wist al [/] ik wist al [//] toen ik drie jaar was wist ik al dat hij niet bestond *weet je* (Youssef)
- d. *hun* doen allemaal van die rare woorden *weet je* (Marokkaans meisje)
- e. Het huwelijksfeest dat duurt drie dagen *weet je* (Marokkaans meisje)

Conclusie

In deze bijdrage heb ik laten zien dat het gebruik van *hun* als subject in Heerlen dezelfde sociale stratificatie heeft als in Nijmegen en in de IJsselmeerpolders: de jongere sprekers en de sprekers met een laag opleidingsniveau gebruiken *hun* het meest. De verspreiding van *hun* zo ver naar het zuiden in Nederland kan veroorzaakt zijn door de veelvuldige, langdurige en intensieve contactsituaties tussen sprekers van de standaardtaal dan wel van andere dialecten in Heerlen òf doordat de vervanging van *zij* door *hun* landelijk gezien haar laatste fase heeft bereikt.

Vervolgens heb ik besproken dat de jonge autochtone vrouwen in de meertalige wijk Lombok/Transvaal in Utrecht zich in het gebruik van *hun* niet van de jonge allochtone mannen in hun wijk onderscheiden zoals dat wel het geval is in Nijmegen en in de IJsselmeerpolders. Geheel volgens de suggestie van Jo Daan om naast externe normen ook inherente groepsnormen serieus te nemen, blijkt het gedrag van de vrouwen in Lombok/Transvaal verklaard te kunnen worden. Het behoort tot de inherente norm van deze groep om specifieke lexicale elementen of uitdrukkingen bewust in te zetten om twee doelen te bewerkstelligen: (i) om zichzelf als lid van de eigen groep te bestempelen en (ii) om negatieve attitudes of competitie uit te drukken naar die individuen of groepen die niet tot de eigen groep behoren. Tenslotte blijkt dat in deze groep exclusiviteit in de zin van een minimale sociale en geografische spreiding van het taalelement de voorwaarde is voor het taalelement om tot de inherente norm te kunnen behoren.

Bibliografie

- AARSSSEN, J. EN W. JONGENBURGER
1999 *Talen en Culturen in Lombok/Transvaal: een survey studie*. ms.
- APPEL, R.
1999 Straattaal. De mengtaal van jongeren in Amsterdam. In: *Thema's en trends in de sociolinguïstiek 33. Toegepaste taalwetenschap in artikelen 62 2*, 38-55.
- CORNIPS, L.
1994 *Syntactische variatie in het Algemeen Nederlands van Heerlen*. Proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- CORNIPS, L. EN W. JONGENBURGER
1999 Het tcult-project. In: E. Huls en B. Weltens, *Artikelen van de Derde Sociolinguïstische Conferentie*. Delft: Eburon, 99-110.
- DAAN, J.
1989 Taal sekse en genus. *Taal en Tongval* 41 3/4 p. 161-165
- HOUT, R. VAN
1989 *De structuur van taalvariatie*. Dordrecht: Foris.
1996 Waar kwamen hun onze taal binnen. In R. van Hout & J. Kruijssen (red) *Taalvariëties. Toonzettingen en modulaties op een thema*. 143-156. Dordrecht: Foris.
1999 Waarom veroveren 'hun' onze taal? In: *Thema's en trends in de sociolinguïstiek 33. Toegepaste taalwetenschap in artikelen 62 2*, 73-86.
- JONGENEEL, J.
1884 *Dorpspraak van Heerle vormenleer en woordenboek*. Heerlen: Van Hooren 1980.
- KOOIMAN, K.
1969 Hun=Zij. *De Nieuwe Taalgids* 62, 116-120.
- LABOV, W.
1994 *Principles of linguistic change. Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- MEDER, TH.
2000 (red) te verschijnen. *Er waren een Nederlander, een Turk en een Marokkaan ... "Een multidisciplinaire benadering van multiculturele moppen*. Amsterdam.
- ROOIJ, J. DE
1990 Over hun en hen, en hun. *Taal en Tongval* 42, 107-147.
- SCHOLTMEIJER, H.
1992 *Het Nederlands van de IJsselmeerpolders*. Proefschrift Universiteit van Leiden.
- TAYLOR, D.M. & H. GILES
1979 At the crossroads of research into language and ethnic relations. In: *Language and ethnic relations*. H. Giles & B. Saint-Jacques (eds). Oxford: Pergamon Press, 231-246.